

SADRŽAJ

UVOD: SVETLO I SENKE	9
----------------------------	---

POGLAVLJE 1

BLISKOST, DISTANCA, AVERZIJA

Marks na putu za Karlove Vari	21
Nepriзнato bavljenje <i>Prstenom Nibelunga</i>	27
Šta je Wagner znao o Marksу?	30
Fridrih Niče u Bajrojt	32
Vagnerove patnje u Bajrojt	40
Dugi put za Bajrojt	45
Marksova distanca od Vagnera, Ničeov raskid sa Vagnerom	51

POGLAVLJE 2

PONOVNO RAĐANJE ANTIKE. KONTROVERZA

Vagnerov projekat obnavljanja antičke tragedije	57
Niče o antičkoj tragediji i njenom „ponovnom rođenju”	66
Marksovo uverenje o nepovratno prošloj antičkoj tragediji	74

POGLAVLJE 3

BOLEST, DUGOVI, SAMOKRITIKA: TEŠKOĆE PRILIKOM RADA, PATNJE U ŽIVOTU

Ničeova samodijagnoza: bolest kao put ka ozdravljenju	87
Prokletstvo čireva: Marks pati	90

Problemi sa očevima	95
Stres, depresija i telesnost	98
Život i patnja	103
Marks: krivica i dugovi	108
Rasipni Vagner, asketski Niče	112
Strategije samokritike	119

POGLAVLJE 4

NEUSPELA REVOLUCIJA, USPELO OSNIVANJE CARSTVA. NEMAČKA KAO MEDIJ POLITIČKO-KULTURNE PROJEKCIJE

Nemačka – ali šta je to?	127
Duboko ukorenjeno neprijateljstvo Marksa prema Pruskoj i Vagnerov otvoreni revizionizam	136
Engelsove geopolitičke analize	142
Vagnerov veliki projekat: politika na estetičkim osnovama	148
Marks i Engels otkrivaju Bizmarka	158
Vagnerov odgovor na pitanje „Šta je nemačko?“	164
Između nade i prezira: Niče i Nemci	170
1870/71.	173

POGLAVLJE 5

IZMEĐU KRITIKE I ZASNIVANJA RELIGIJE

„Kroz Fojer-baha“	189
„Smrt Boga“ i njene posledice po čoveka	196
Preopterećen da živi pošteno: „poslednji“ i „viši“ ljudi	199
Beznadežna upletenost bogova u njihov vlastiti poredak	202
Puzeći povratak religijskog: Marks o fetiškom karakteru robe ..	214
Vagnerova briga za budućnost religije u areligioznom svetu	221
Vagnerov rad na spasenju: od Isusa do Parsifala	227
Antagonistička konstrukcija „Parsifala“	231
Vaspitanje za spasitelja	235
Parsifalova apstinencija	242
Spasenje prirode – ali kako?	246

Niče o koristima od religije	250
Ničeova fundamentalna kritika ideje spasenja	253

POGLAVLJE 6
ANALIZA I PRIČA

Mit i logos I: analitički način prikazivanja kod Marksa	261
Mit i logos II: Ničeova Zaratustrina priča	266
Mit i logos III: Wagner o narodu i o mitu	274
Wagnerov rad na mitu I: „Leteći Holanđanin”	276
Wagnerov rad na mitu II: Antigona.	282
Mala galerija mitova I: Prometej	289
Mala galerija mitova II: Zigfrid i Napoleon	300

POGLAVLJE 7
BURŽUJ, PROLETER, PROSEČNI: TRI ANALIZE DRUŠTVA

Osnovne crte analize društva	317
Tržišna ekonomija versus moralna ekonomija	320
Društvo u Wagnerovom „Prstenu”	331
Marksova istorijsko-filozofska napetost između buržoazije i proletarijata.	345
Malograđani, seljaci, lumpenburžoazija: (privremena) pomeranja odnosa moći sa grada na selo	350
Luj Bonaparte i seljaci.	359
Lumpenproletarijat i „white trash” u Marksovoj analizi klasa.	365
Ničeovo poštovanje društvene sredine i prezir prema prosečnom	373

POGLAVLJE 8
EVROPSKI JEVIJEJI KOD MARKSA, VAGNERA I NIČEA

Epidemijski antisemitizam	389
Jevreji u Marksovoj analizi kapitalizma	391
Svakidašnji antisemitizam kod Marksa i Vagnera	399

Manifestni antisemitizam Riharda Vagnera	403
Regeneracijski spisi	411
Postoje li u Vagnerovim operama karikature Jevreja?.....	419
Ničeov anti-antisemitizam.....	423
Vodeća uloga Jevreja u evropskoj stvarnosti	427
Jevreji kao podstrekači „ustanka robova u moralu”.....	432

POGLAVLJE 9

VELIČINA PROJEKTA PREVRATA: DRUŠTVO, UMETNOST I SVETSKI POREDAK

Antigrađanski mislioci	439
Revolucija kao poučan događaj I: Kola di Rijenco	452
Revolucija kao poučan događaj II: Pariska komuna	463
Marksova analiza Pariske komune I	469
Država kod Marksa, Ničea i Vagnera	474
Marksova analiza Komune II	480
Marksovo revolucionisanje revolucionarnog mišljenja: od katastrofalnog prevrata do strukturalnog preobražaja	489
Irska, Indija i Rusija kao luče revolucije.....	497
Vagnerovo revolucionisanje muzike.....	508
Ničeova tiha revolucija: prevrednovanje svih vrednosti	524
Epilog	535
Napomene	553
Literatura	631
Indeks imena	657
Zahvalnost	671
Podaci o fotografijama	675

Problemi sa očevima

Za Marksovu relativno ranu smrt ipak nisu bili odgovorni kožni apscesi, nego tuberkuloza. I njegov otac je takođe umro od tuberkuloze, a Marks je odavno strahovao da bi i on mogao da postane njena žrtva. Četiri njegova brata i sestre podlegli su toj infektivnoj bolesti, a ona je verovatno bila odgovorna i sa smrt njegovog sina Edgara.²¹ Otac Hajnril Marks preminuo je 10. maja 1838, nekoliko dana nakon Marksovog dvadesetog rođendana. Premda je očevu smrt nakratko osetio kao oslobođenje, jer više nije morao da sluša očevu želju da studira pravo i da nakon toga stupi u prusku državnu službu, gubitak ga je ipak teško pogodio. Nije imao dobar odnos sa svojom majkom Henrijetom, koja je nadživela svog supruga za četvrtinu stoleća, a zbog razračunavanja vezanih za nasledstvo odnos se potpuno zamrznuo. U Marksovim pismima, majka se spominje isključivo kao glupa i egoistična ličnost.

Vagner i Niče su svoje očeve izgubili još mnogo ranije nego Marks. Poput Marksa, premda iz različitih razloga, ni jedan ni drugi nikada nisu razvili prisniji odnos sa majkom. Vagnerov otac Fridrih umro je 23. novembra 1813, kada je njegovom sinu bilo svega šest meseci, i to od tifusa koji se u Lajpcigu proširio nakon *Bitke naroda* (oktobar 1813.). Majka Johana Rosine, samouverena žena koja je odlučno sledila svoje interese, svom sinu nije poklonila mnogo naklonosti. Ubrzo nakon smrti svog supruga udala se za glumca Ludviga Gajera, čije je prezime i Rihard najpre nosio, da bi se nakon dužeg vremena odlučio da zadrži prezime svog biološkog oca, premda je moguće da je to bio i Gajer. Vagner se čitavog života žalio na hladnoću svoje majke, tako da je starija sestra Rozalija igrala ulogu majke.²² Uz to se dešavalo i da se porodica često selila zbog Gajerovog glumačkog poziva, sa posledicama da je mladi Rihard često po nekoliko meseci provodio kod rođaka ili kod prijatelja.

Ponekad bizarno ponašanje odraslog Vagnera i njegovu maničnu potragu za novim ljubavima pojedini biografi sveli su na izostanak veza-nosti za majku i na neizvesnost u vezi sa ocem. O pitanju ko je bio njegov

otac, Fridrih Vagner ili Ludvig Gajer, Vagner je očevidno često govorio, takođe i sa Nićeom, koji nije mogao da se uzdrži da zlobno ne zapazi: „Njegov otac bio je glumac po imenu Gajer. A Gajer je skoro već orao.”* A tome je dodao da Vagnerovoj biografiji ne treba verovati, što se žena tiče, jer „nema drugog svedoka osim samog Vagnera”. „Nije bio dovoljno ponosan ni na jednu istinu iznad sebe, niko nije bio manje ponosan; ostao (...) je veran sebi i u biografskom smislu – ostao je glumac.”²³ Time je hteo da kaže da se kod Vagnera sve usmeravalo ka dejstvu i ka efektu, čak i prikaz njegovog života. To je podvukao tako što je insinuirao da je Gajer, glumac, ujedno i biološki otac Fridriha Vagnera. Postojala je tada i slutnja – u međuvremenu dokazano neosnovana – da je Gajer imao jevrejsko poreklo, što je Niće uveo u igru kao razjašnjenje za Vagnerov izraziti antisemitizam.²⁴

Svog oca, sveštenika Karla Ludviga Nićea, Fridrih se mogao sećati samo rudimentarno, budući da je on umro pre nego što je dečak napunio pet godina. Porodica je morala da napusti parohijski dom u Rikenu, a majka Franciska Niće sa oba deteta (Elizabeta, Nićeova sestra, bila je dve godine mlađa od njega) preselila se kod rođaka svoga supruga u Naumburg. Nićeova majka bila je po mnogo čemu suprotna Vagnerovoj majci, bila je to žena puna ljubavi i veoma brižna, koja je, kao što je bilo uobičajeno u protestantskim parohijskim domovima, najveću vrednost pridavala obrazovanju svoje dece. Godine 1858. sa tačno četrnaest godina iz naumburške Dom gimnazije Fridrih prelazi u Šulfortu, elitnu školsku instituciju gde se obrazovao podmladak pruske državne službe – od sveštenika do univerzitetskih profesora. Franciska Niće bila je zabrinuta za svoga sina nakon što je primetila da rastu njegove „sumnje u veru”, tako da ga je u pismima podsticala da ostane pri hrišćanskoj veri, što je Niće uskoro osetio kao krajnje opterećenje. Odnos prema majci postao

* Nićeova primedba primer je ekstremne ironije, zasnovane na jezičkoj igri. Na nemačkom jeziku Gajer znači lešinar. Ipak, glumčevo prezime je bilo Geyer, dok se lešinar piše Geier, izgovor je isti.

je još teži kada mu je predlagala što skoriji brak, čemu on uopšte nije bio sklon, pre svega zato što je izbegavao prisne veze sa odgovarajućim zaduženjima, ali možda i usled svojih homoerotskih sklonosti. Međi biografima je sporno koliko intenzivno su se one odrazile na Ničeov način života.²⁵ Odnos prema majci ostao je ambivalentan: ponekad više nije hteo da čuje ništa od nje, mrštio se na „naumburšku vrlinu” i pretio prekidom kontakta, onda bi opet tražio njenu blizinu i putovao bi za Naumburg, da bi tamo našao odmor i utehu, ali i, ne i najmanje važno – brižnu negu. U pismima svome sinu Franciska Niče je nastojala da očuva uspomenu na svog rano preminulog supruga, te da u nju uključi i svoje dvoje dece. Pritom se trudila da svog sina održi u veri i da ga zaduži da vodi porodičan život u skladu s obrascem protestantske sveštenečke porodice.

Pored Boga, tako je i pokojni otac instaliran kao moralni nadzorni organ u savesti svoga sina, što bi, ukoliko prisvojimo psihoanalitički pogled na Ničeov život i delo, moglo da razjasni njegove žestoke napade na hrišćanstvo, a napokon i poistovećivanje samog sebe sa raspetim.²⁶ Otac je bio trajno prisutan,²⁷ Niče je čak verovao da će umreti u njegovoj dobi, dakle sa trideset i šest godina. Ta predstava ga je podstakla da do tada napiše i objavi obuhvatno delo. Niče je dakle bio pod stresom, a taj stres mogao je suštinski da doprinese njegovim periodičnim migrenama, koje su često trajale danima, ako ne čak i nedeljama.

„Moj je otac umro sa trideset i šest godina: bio je nežan, ljubazan i morbidan, kao biće određeno samo za prolaznost – pre blagorodno podsećanje na život, nego život sam. Iste godine, kada je njegov život išao niza stranu, pošao je i moj niz brdo: u trideset i šestoj godini života došao sam na najnižu tačku svoje vitalnosti – živeo sam još a da nisam mogao videti ni tri koraka pred sobom.”²⁸ Time je Niče ciljao na svoju ekstremnu kratkovidost, koja je u poslednjim godinama njegovog stvaranja otežavala čitanje i pisanje, počesto ih je činila nemogućim. Ali onda, nastavlja on, kada bi prekoračio minimum svoje vitalnosti i *preživio* smrt svoga oca, stvari bi krenule nabolje. „Ja”, kaže Niče, „da se izrazim zagonetno, kada je moj otac umro, živim kao i moja majka i starim.”²⁹ To zvuči, kao da je morao da prizove svoju životnu snagu.